

НЕОБХІДНІСТЬ РОЗВИТКУ ТА ЗАТВЕРДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ ДЕРЖАВИ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ТА ДЕМОКРАТИЧНОЇ УКРАЇНИ

Миронюк О. І.

Автор досліджує необхідність розвитку та затвердження ідеології держави для сучасної України. Визначає її позитивний вплив на визначення національної стратегії розбудови держави у проведенні правових, соціально-економічних реформ та демократизації суспільства.

Зазначає, що правова ідеологія сьогодні є важливою складовою частиною державно-правового розвитку України. А процес еволюції правової ідеології ґрунтується на низці таких чинників, як: верховенство права, пріоритет прав і свобод громадян, принцип розподілу влади, належний рівень правової культури, соціальний компроміс, політичний плюралізм і морально-етичний потенціал суспільства тощо. Державна ідеологія, як особливий різновид політичної ідеології, є в той же час особливим елементом суспільної свідомості.

Наголошується, що національне відродження України – це не один із можливих шляхів розвитку нації, а передумова виходу України із кризового стану та входження її у світове співтовариство в якості сильної незалежної держави. Нова українська державна ідеологія має будуватись на засадах національної та соціальної справедливості, будь-яка антиукраїнська діяльність має бути окреслена законом (для запобігання викривлення дійсності і маніпуляцій із боку окремих громадян) і жорстко прискікатись.

Ключові слова: ідеологія, державна ідеологія, правова ідеологія, конституційна ідеологія, правова реформа, демократизація.

Автор исследует необходимость развития и утверждения идеологии государства для современной Украины. Определяет ее положительное влияние на определение национального развития государства в проведении правовых, социально-экономических реформ и демократизации общества.

Отмечается, что правовая идеология сегодня является важной составляющей государственно-правового развития Украины. Процесс эволюции правовой идеологии основывается на ряде таких факторов, как: верховенство права, приоритет прав и свобод граждан, принцип разделения властей, надлежащий уровень правовой культуры, социальный компромисс, политический плюрализм и морально-этический потенциал общества и тому подобное. Государственная идеология, как особая разновидность политической идеологии, является в то же время особым элементом общественного сознания.

Отмечается, что национальное возрождение Украины – это не один из возможных путей развития нации, а предпосылка выхода Украины из кризисного состояния и входения ее в мировое сообщество как сильного независимого государства. Новая украинская государственная идеология должна строиться на принципах национальной и социальной справедливости, любая антиукраинская деятельность должна быть очерчена законом (для предотвращения искривления реальности и манипуляций со стороны отдельных граждан) и жестко пресекаться.

Ключевые слова: идеология, государственная идеология, правовая идеология, конституционная идеология, правовая реформа, демократизация.

Given the events taking place in modern Ukraine, the development of a state ideology acceptable to most of society is as urgent as the resolution of economic and foreign policy problems. Ukrainian society prevails over the crisis, within which the spiritual and ideological crisis is in the first place, since political and economic relations in society are determined by its spirituality and dominant ideology. The functions of ideology, first of all, are reduced to the mastery of mass political consciousness, the introduction of clear and understandable goals, objectives, and all the guidelines in politics. Thus, we can say that state ideology, as a special kind of political ideology, is at the same time a special element of social consciousness. However, due to the rapidly changing economic and political orientations, state ideology must be capable of not overcoming these new landmarks, then at least it is understandable and expedient to explain to the masses their necessity and timeliness.

Without a certain system of ideas it is extremely difficult to determine the purpose, task and direction of further development of the state. The emergence of this apparent contradiction lies in the fact that every ideology in relation to a particular person, a citizen, does not really have to be compulsory or coercive, but the state, as a subject of political relations, must have its own ideology – a general strategy for its development.

The author investigates the necessity of developing and approving the ideology of the state for modern Ukraine. Determines its positive influence on the definition of a national strategy for building the state in conducting legal, socio-economic reforms and democratization of society.

Notes that legal ideology today is an important part of the state legal development of Ukraine. But the evolution of legal ideology is based on a number of factors such as the rule of law, priority rights and freedoms, the principle of separation of powers, the proper level of legal culture, social compromise, political pluralism and moral and ethical potential of society and so on. State ideology, as a special kind of political ideology, is at the same time a special element of social consciousness.

It emphasizes that the national revival of Ukraine is not one of the possible ways of developing the nation, but a prerequisite for Ukraine's exit from the crisis and its entry into the world community by a strong, independent state. The new Ukrainian state ideology should be based on the principles of national and social justice, any anti-Ukrainian activity should be outlined by law (to prevent distortions of reality and manipulations by individual citizens) and to tighten hard.

Key words: ideology, state ideology, legal ideology, constitutional ideology, legal reform, democratization.

Постановка проблеми. З огляду на події, що мають місце в сучасній Україні, вироблення державної ідеології, прийнятної для більшості суспільства, є такою ж нагальною потребою, як і вирішення економічних та зовнішньополітичних проблем. Українське суспільство переважає кризу, в межах якої духовно-ідеологічна криза – на першому місці, оскільки політико-економічні відносини в суспільстві визначаються його духовністю та пануючою ідеологією. Функції ідеології, насамперед,

зводяться до оволодіння масовою політичною свідомістю, до впровадження ясних і зрозумілих цілей, задач, усіх орієнтирів у політиці. Таким чином, можна сказати, що державна ідеологія, як особливий різновид політичної ідеології, є в той же час особливим елементом суспільної свідомості. Однак через досить швидко мінливий економічний і політичний орієнтири державна ідеологія повинна бути здатною якщо не випереджати ці нові орієнтири, то хоча б зрозуміло і дохідливо пояснювати масам їхню необхідність і своєчасність.

Без певної системи ідей україні важко визначити мету, завдання та напрям подальшого розвитку держави. Вихід із цього уявного протиріччя полягає в тому, що кожна ідеологія відносно конкретної особи, громадянина не повинна носити обов'язкового або примусового характеру, але держава, як суб'єкт політичних відносин, повинна мати власну ідеологію – загальну стратегію її розвитку.

Брак ідеології державотворення сповільнює державотворчі процеси та гальмує духовно-культурний розвиток нації. Тому в основі суспільного розвитку будь-якої країни мають бути певні загальнодержавні ідеологічні принципи, причому саме ідеології як стратегії національно-державного розвитку, а не засобу штучної заідеологізованості всіх складових частин суспільного життя. Національне відродження України – це не один із можливих шляхів розвитку нації, а передумова виходу України з кризового стану та входження її у світове співтовариство сильною незалежною державою.

Стан дослідження. Питання визначення ідеології, її місця в суспільному і державному житті в сучасній західній науковій літературі розглядаються в працях Л. Баранта, З. Баумана, І. Боббіо, Б. Веккіо, Ф. Воткінса, Е. Гідденса, Д. Інтерсола, Д. Левіна, О. Лемберга, Н. Лумана, Д. Макленнона, Р. Макрідіса, С. Московичі, М. Ріджея, М. Рокича, Л. Саржента, Дж. Сатторі, М. Селігера, Л. Фойєра, Ф. Фюре та інших. Дослідження ідеологічного простору сучасної України знайшли відображення в працях вітчизняних учених А. Білоуса, М. Головатого, Є. Головахи, С. Здіорука, Г. Касьянова, В. Кременя, І. Кресіної, О. Лановенко, М. Михальченка, М. Недюхи, Б. Парахонського, В. Ребкала, Ф. Рудича, П. Ситника, С. Телешуна та інших.

Актуальність досліджуваної теми. Віддаючи належне теоретичній і практичній значущості праць зазначених науковців, слід зазначити, що у вітчизняній науці малодослідженими залишаються особливості формування загальнонаціональної ідеології сучасного українського суспільства, визначення її змісту, ролі.

Мета статті – з'ясувати роль ідеології в демократизації суспільства та проаналізувати проблеми формування загальнонаціональної ідеології в Україні на сучасному етапі

Виклад основного матеріалу. Суспільне життя – надзвичайно складна система, в якій кожний елемент пов'язаний з усіма іншими генетично, змістовно та функціонально, відіграючи особливу, тільки йому властиву роль у розвитку суспільства як цілісного організму. Одним із таких елементів є ідеологія – явище, що зародилося одночасно з виникненням суспільної свідомості, хоча стало предметом наукового осмислення лише в ХІХ ст.

Нині легальне існування на рівних засадах, на принципах плюралізму різноманітних ідеологічних течій має урівноважуватися силами, що здійснюють державниць-

кий вплив в інтересах всього суспільства, а не якоїсь окремої його частки. Не можна уникнути висунутої самим життям необхідності розв'язувати принципове питання про активну роль держави у становленні ідеологічних засад, про можливість і прийнятність цілеспрямованих зусиль у політичній сфері, передусім через ідеологію.

Державна ідеологія – це цілісна, систематизована сукупність ідей, цінностей і уявлень, в яких народ усвідомлює себе і своє становище в навколишньої дійсності, висловлює свої потреби і, як створення єдиного цілого, визначає форми організації свого буття, формулює і виправдовує свою мету [11, с. 304]. Виходячи із цього визначення, очевидно, що Україні з перших днів Незалежності потрібно було розробити й утвердити державно-політичну доктрину, навколо якої могло б об'єднатись українське суспільство.

Оскільки наша держава є багатонаціональною, а понад 70-річне панування совєцької влади розбило суспільство на два біполярних політичних табори, вироблення демократичної і соціально справедливої державної ідеології стало б тим орієнтиром, який би допомагав будувати власну державу на засадах соціальної і національної справедливості. Але, на жаль, українські керманичі (які недалеко пішли від своїх більшовицьких попередників у виборі методів керування і ставлення до громадян своєї країни) не те що не розробили державної ідеології, а й заборонили приймати як загальний обов'язок будь-яку ідеологію і дозволили діяльність будь-яких політичних сил, навіть якщо їхня діяльність є відверто українофобською (ст. 15 КУ).

Правова ідеологія сьогодні є важливою складовою частиною державно-правового розвитку України. А процес еволюції правової ідеології ґрунтується на низці таких чинників, як: верховенство права, пріоритет прав і свобод громадян, принцип розподілу влади, належний рівень правової культури, соціальний компроміс, політичний плюралізм і морально-етичний потенціал суспільства тощо. При цьому сучасна правова ідеологія базується на системі теорій, ідей і принципів: теорії соціальної правової держави, принципі поділу влади, теорії народного суверенітету, визнання пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, принципі верховенства права, переваги загальноновизнаних норм міжнародного права над нормами національного права тощо. За умови плюралізму ідеологій, що гарантується ст. 15 Конституції України, правова ідеологія має виражатися як моністична в її змістовному та функціональному підпорядкуванні нормі права, зорієнтованості на мету та завдання процесу соціальних змін, засобів їх правового забезпечення тощо [3]. Однак несформованість вітчизняної правової ідеології регіоналізує вітчизняний правовий простір, породжує слабкість правової системи, поділяє єдину правову культуру на «східну» та «західну», призводить до втрати чітких політичних і духовних орієнтирів і, як наслідок, до перманентної політичної нестабільності, протистояння [6, с. 28]. Тому для уникнення цих та інших негативних явищ у суспільстві та державі доцільно формувати комплексну політико-правову ідеологічну доктрину.

Становлення України як самостійної держави з усією гостротою ставить питання про політичне обґрунтування її розвитку у формі ідеологічної парадигми держави. Відсутність ідеологічного обґрунтування державотворення, світоглядних основ суспільного розвитку вкрай

негативно відбивається на визначенні національної стратегії, на самій практиці розбудови держави і проведенні соціально-економічних реформ та демократизації суспільства. Не визначившись із власним ідеологічним баченням шляху розвитку, Україна не зможе вступити на шлях динамічних ефективних суспільно-економічних перетворень демократичного плану, які б мали цілісний характер, а її дії будуть сліпим запозиченням чужого досвіду [3]. Така політика вже призвела до значних труднощів нинішнього перехідного періоду на шляху України до демократії, спровокувала поглиблення кризових явищ у суспільстві, певне зубожіння людей. Ось чому на даний час для України важливо сформувати серйозну ідеологічну парадигму національно-державного розвитку.

Ідеологія – ціннісна система, що виражає відношення до існуючих суспільних порядків, обґрунтовує політичні ідеали, принципи, норми, цілі, взірці поведінки тощо [5]. Ідеологія як феномен суспільно-політичного життя існує як у міжнародному масштабі, так і на локально-регіональному рівні. За допомогою ідеології політичні сили обґрунтовують свої цілі і підбирають засоби для їх реалізації. На основі ідеології розробляються політичні концепції, доктрини, програми. Ідеологія, за словами Ф.А. Граміні, служить для того, щоб пробудити в народі колективну волю. Німецький соціолог Р. Мангейм звернув увагу і на негативний бік ідеології, підкресливши, що ідеологія маскує «шахрайство». Ідеологія – це феномен свідомості, а філософське та психологічне розуміння сутності свідомості передбачає аналіз свідомості як явища.

Для правової ідеології характерне цілеспрямоване наукове, в тому числі філософське, осмислення права не на рівні його окремих проявів, а як цілісного явища, яке має свою власну цінність. Прикладом правової ідеології є вчення природно-правової, позитивістської, класової та інших теорій права. Частину цієї ідеології становлять сучасні наукові погляди на право. На думку О. Костенка, нині спостерігається криза правової ідеології в Україні через ураження її позитивізмом [8]. Позитивізм породжено невірним вирішенням «основного питання юриспруденції», що формулюється таким чином: що є першоджерелом права – «літера» закону чи його «дух»? В «ідеологічній боротьбі» на ниві юриспруденції щодо вирішення цього питання сьогодні в Україні, певним чином, перемагає позитивістська правова ідеологія, згідно з якою «літера» визнається першоджерелом права. Виходячи із цього, «літера» закону відривається від його «духу» й відтак перетворюється на інструмент для зловживань. За допомогою «літери» закону, відлученої від його «духу», позитивістськи тлумачачи текст закону, можна маніпулювати ним, як заманеться, й обґрунтовувати що завгодно, навіть те, наприклад, що чорне є білим. І все це матиме видимість формальної законності [5, с. 86-92]. Для реалізації прийнятих норм права створюється спеціальний механізм, а також визначаються державно-правові інститути щодо запровадження норм права у практичну діяльність. Але навіть у тих випадках, коли з якихось причин державні інститути не можуть творити «право», воно не втрачає свою цінність і продовжує діяти. У цьому випадку дію права забезпечує його ідея, дух. С.С. Сливка зауважив, що існує істотна різниця між духом права та «літерою» закону. Так, літера закону відображає обов'язковий

припис поведінки особи, незважаючи на її внутрішню реакцію, а дух закону спрямований на відображення ідей законодавця. Тобто дух закону є значно складнішим від літери закону, хоча вони одне одного доповнюють. У цілому дух закону виражає історично зумовлену мету літери закону. Усупереч духові права часто виступають відомчі нормативні акти, що спрямовані на суб'єктивне тлумачення закону. У даному випадку дотримуються «літери» закону, а «дух» права змінюють або взагалі ігнорують [8, с. 53, 54]. С.С. Сливка вважає, що дух людини міститься в її думках, словах, які скеровують її на певні вчинки. У будь-яких випадках спочатку проявляє себе дух, а потім – дія. Також у кожній дії можна більш-менш визначити дух, який часто втілюється в мотивах, меті тощо [7, с. 47].

Отже, людський дух є одним із головних чинників формування суспільної думки та діяльності, зокрема – ідеології. Аналіз діалектики загальнолюдського, національного та класового свідчить, що в осягненні сутності ідеології важлива роль належить не тільки класовим, груповим інтересам, а й національним.

Особливе значення має інтегративний зміст ідеології, який постає у вигляді обґрунтування того загального й особливого, що характеризує націю та державу [9, с. 18]. Правова ідеологія як сукупність ідей, поглядів, уявлень і принципів, що в концентрованому вигляді відображають й оцінюють правову дійсність, представляє собою важливий чинник формування правової держави та громадянського суспільства. Значний вплив на становлення різноманітних інституцій громадянського суспільства має Конституція України через закріплення найважливіших політико-правових конституційних принципів, згідно з якими повинні діяти не тільки держава, а й інститути громадянського суспільства (права людини, політична та ідеологічна багатоманітність, законність тощо) [10, с. 12].

Одночасно, в умовах деградації суспільної моралі, нівелювання елементарних норм етики в сучасному суспільстві, все більш актуальним стає завдання підвищення ролі ціннісних духовних орієнтирів. Українській конституційній традиції притаманні свої особливості. Так, протягом понад 300 років в Україні формувалася власна конституційна ідеологія й конституційна доктрина, для яких був притаманний особливий дух. А визначальним фактором цього процесу стали «Пакти й конституції прав і вольностей Війська Запорізького» [2, с. 173]. Окрім історично розвинених політико-правових принципів демократичного республіканізму, в Україні завжди була значною традиція духовного розвитку. При цьому слід враховувати, що ідеологія зазвичай виступає в якості духовної сутності держави.

Конституційну ідеологію в контексті конституціоналізму прийнято розглядати як систему поглядів, що виражають цінності, принципи, процеси формування й функціонування конституціоналізму, його роль і значення в житті держави та суспільства. При цьому, на думку А.Р. Крусян, конституційна ідеологія тісно пов'язана з духовністю як усього суспільства, так і окремих його членів. А конституційно-правова духовність виступає у вигляді ментально-аксіологічного компонента конституційної правосвідомості. При цьому конституційно-правова духовність спрямована на утвердження віри у право й, зокрема, в конституційне право [2, с. 211].

Слід припустити, що лише ґрунтовно розроблений в Україні комплекс правової, державної та національної ідеології може формувати такий концепт конституційної ідеології, який відповідав би принципам демократичної, соціальної та правової держави, що, між іншим, й стверджується в ст. 1 Конституції України. Отже, конституційна ідеологія є ще однією важливою складовою частиною правової ідеології. Необхідно наголосити, що правова ідеологія виступає одним із різновидів суспільної ідеології. Вона пов'язана з іншими формами ідеології, але при цьому має свою специфіку, що відображається через її предмет, а також способи впливу на правову свідомість. Правова ідеологія являє собою цілісне відображення правової дійсності, що дозволяє не лише реконструювати теоретичними засобами наявні в суспільстві правовідносини, але й запропонувати необхідні для розвитку держави та суспільства правові цінності, правові цілі, а також ймовірні моделі правового регулювання тих чи інших суспільних відносин [3, с. 27].

Вплив правової ідеології на процеси правового регулювання прослідковується не лише на загальноправовому рівні, коли цілеспрямований характер розвитку правових відносин і їх нормативного регулювання вимагає відповідної правової ідеології, а й на рівні конкретних державно-правових реформ, які у процесі своєї реалізації передбачають фундаментальні ідеологічні зміни на рівні правосвідомості громадян у частині їхнього сприйняття права, його основних завдань, функцій, цінностей і державної влади. Слід підсумувати, що цінність ідеології полягає в тому, що вона є вагомим фактором формування суспільства та виховання людей.

У системі нових ідеологічних цінностей потрібно звернути увагу і на інформаційний простір. Саме інформаційний простір використовується як ідеологічний інструментарій для вирішення соціальних, політичних, економічних чи військових проблем. Глобалізація зробила роль інформації надзвичайно важливою. Інформаційний статус держави, її представлення у світовому інформаційному просторі є часткою її політичної чи економічної ваги у світі.

Найсильнішим каналом комунікації з погляду можливості його впливу на масову свідомість стало телебачення. Кілька десятків років таким було радіо, після телебачення, а за останній період стає Інтернет.

Досвід цивілізованих країн свідчить, що держава не може існувати без власної ідеології. Адже потреба в ідеології закладена самою закономірністю функціонування суспільства та необхідністю пошуку загальнонаціональних духовних орієнтирів, спроможних консолідувати суспільство. Еволюція ідеології відбувається в тісному взаємозв'язку з іншими суспільно-політичними факторами.

Висновки. Увесь політико-правовий досвід української історії переконливо підтверджує одну з головних ідеологічних настанов: без цілісної, самодостатньої та цілеспрямованої ідеології державотворення, побудованої на духовних і національних пріоритетах, наша країна приречена бути придатком політики інших держав. Лише усвідомлення власних національних пріоритетів і втілення їх у життя може забезпечити нашій державі

гідне й повноцінне існування у світовому співтоваристві. Ідеологія має бути не лише ідеологією доктрин чи певних завдань (хоч і такою вона, безумовно, повинна бути). Вона має охоплювати весь світоглядний комплекс нації, плекаючи та розвиваючи його.

Стає очевидним, що нова українська державна ідеологія має будуватись на засадах національної та соціальної справедливості, будь-яка антиукраїнська діяльність має бути окреслена законом (для запобігання викривлення дійсності і маніпуляцій із боку окремих громадян) і жорстко присікатись. Політика толерантної і ліберальної держави зазнала краху, потурання українофобським рухам призвело до війни і величезних людських жертв.

Література

1. Ткачук О., Аблов А. Деякі політико-ідеологічні проблеми трансформації українського суспільства в сучасних умовах. Вісник Одеського національного університету. Вип.10. Соціологія і політичні науки. 2011. Т. 16. С. 710-716.
2. Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність: монографія. Х.: Право, 2008. 288 с.
3. Кондратьєв В.О. Особливості правової ідеології як фактора формування правової свідомості в сучасному українському суспільстві // Інтелект. Особистість. Цивілізація. Донецьк, 2007. Вип. 5. С. 30-41.
4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року зі змінами та доповненнями згідно із Законом України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV. Харків: Весна, 2007. 48 с.
5. Лісовський В.М. Ідеологія в Україні та її роль у формуванні і становленні громадянського суспільства. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. 2012. Т. 20. Вип. 22(3). С. 86-92. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2012_20_22\(3\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2012_20_22(3)_20).
6. Недюха М. Світоглядно-теоретичні засади правової ідеології. Віче. 2009. № 21. С. 27-30.
7. Сливка С.С. Природа та надприродне право: у 3-х частинах. Ч. 1: Природне право: історико-філософський погляд. К.: Атіка, 2005. 224 с.
8. Сливка С.С. Юридична деонтологія: підручник. К.: Атіка, 2006. 296 с.
9. Толстенко В.Л. Правова ідеологія у розвитку сучасної Української держави та суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.01 – «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». К., 2012. 19 с.
10. Толстенко В.Л. Проблеми впливу правової ідеології на правове регулювання і розвиток правової системи // Держава і право: збірн. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 42. К.: Ін-т держави ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. С. 11-19.
11. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол. та ін.). К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5: П-С. 2003. 736 с.

Миронюк О. І.,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри прав людини Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича